

مؤلفه‌های معنویت و اخلاق از منظر قرآن و حدیث با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب

راضیه صنم یار^۱

چکیده

معنویت و اخلاق دو مؤلفه مهم در رسیدن به کمالات انسانی و برپایی جامعه عدل الهی خواهد بود. با پیروزی انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی رحمته الله علیه فرهنگ طاغوتی کشور جای خود را به فرهنگ معنویت و اخلاق داد و روحیه خود باوری و عزت نفس را در بین آحاد مردم گسترش یافت. پژوهش حاضر می‌کوشد به روش توصیفی-تحلیلی به این سوال پاسخ دهد که نقش معنویت و اخلاق در پیشبرد اهداف انقلاب از دیدگاه قرآن و حدیث با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب چگونه است؟ آنچه حائز اهمیت است تأثیر اخلاق قرآنی در جامعه برای تداوم انقلاب اسلامی و رسیدن به آرمان‌های نظام خواهد بود. دشمن در جامعه امروز با هدف گرفتن قشر جوان از طریق تهاجم فرهنگی و ایجاد غفلت و ساده‌انگاری در صدد سست کردن پایه‌های انقلاب می‌باشد. مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم به این مهم اشاره فرمودند که دو عامل اخلاق و معنویت جهت دهنده حرکات و فعالیت‌های فردی

۱. مدیرگروه معارف اسلامی جامعه المصطفی العالمیه، نمایندگی خراسان رضوی؛ طلبه سطح چهار مرکز

و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است؛ لذا ضرورت پرداختن به این مسئله احساس می‌شود. هدف از این تحقیق تبیین دو عنصر معنویت و اخلاق با توجه به متون اسلامی و تاثیر هر یک از آن دو در پیشبرد اهداف نظام با توجه به بیانیه گام دوم انقلاب خواهد بود. برای رسیدن به نتیجه مطلوب لازم است معنویت واقعی را از منبع اصیل آن، قرآن و احادیث معصومین علیهم‌السلام استخراج کرد. مقاله پیش رو ابتدا به ارزیابی اخلاقی وضعیت موجود و مقایسه آن با گام اول انقلاب، سپس در مرحله بعد به راهبردهای اخلاقی در گام دوم پرداخته است..

کلیدواژگان: معنویت، اخلاق، قرآن، حدیث، انقلاب اسلامی، بیانیه گام دوم

مقدمه

انقلاب اسلامی ایران به رهبری حضرت امام خمینی رحمته الله علیه با آموزه‌هایی چون وحدت میان کشورهای اسلامی و حمایت از ملت‌های محروم و ستم دیده و آشنا کردن توده مردم با اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله شکل گرفت و بعد از تحمل و پایداری زیاد به پیروزی رسید (حقی، پگاه حوزه، ۸/۳۰۱).

بسیاری از صاحب‌نظران و پژوهشگران، معتقدند که انقلاب اسلامی ایران یکی از عوامل مهم و تاثیرگذار در پیشبرد روند بیداری و آگاهی مسلمانان و افزایش فعالیت‌های مؤثر اسلامی در جوامع مسلمانان بوده است.

انقلاب اسلامی تلاشی برای زنده کردن خدا در محور حیات انسان و نیز، روشی برای زندگی فراتر از همه اختلافات ملی، قومی و مذهبی بود. به بیان دیگر، انقلاب اسلامی از انقلاباتی است که حرکت و آثارش در چهارچوب مرزهای یک کشور خلاصه نمی‌شود، بلکه دیدگاه فراملی دارد (شیرودی، پگاه حوزه، ۷۱:۳).

از آنجا که هر انقلابی برای رسیدن به اهدافی شکل می‌گیرد و انقلاب ایران نیز از این قاعده مستثنی نبود، بعد از پیروزی انقلاب باید برای رسیدن به آن اهداف زمینه آماده می‌شد و مهمترین زمینه، ایجاد معنویت، خداباوری و خودباوری در بین ملت مسلمان ایران بود زیرا هر نوع تغییری باید به دست خود مردم صورت پذیرد " إِنَّ اللَّهَ لَا يَغَيِّرُ مَا بَقِوْمٍ حَتَّىٰ يَغَيِّرُوْا مَا بِأَنْفُسِهِمْ " (سوره رعد / ۱۱).

رژیم طاغوت طی سالهای متمادی به هر نحو ممکن سعی در استحاله دین و راندن روحانیت به کنج عزلت بود و حال بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، این روحانیت بود که باید مردم را با اسلام ناب محمدی آشنا کنند؛ زیرا تا زمانیکه نتوان اسلام واقعی را به مردم نشان داد، انتظار یک حکومت تماما اسلامی انتظاری واهی و پوچ خواهد بود.

با توجه به دیدگاه فرا ملی انقلاب اسلامی، نیازمند تلاش وافر جهت صدور انقلاب به تمام کشورهای اسلامی هستیم و از آنجا که دشمنان اسلام بیکار ننشسته بلکه در صدد

حذف و استحاله انقلاب به هر نحو ممکن از جمله تهاجم فرهنگی، گسترش روحیه یاس و ناامیدی در بین آحاد مردم، کم رنگ کردن معنویت در جامعه و..... می باشد لذا وظیفه ایجاب می‌کند تا هر کسی در حد امکان در جهت خنثی کردن نقشه دشمنان گامی موثر بردارد.

از این رو مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب با پرداختن به تمامی امور لازم برای تداوم انقلاب اسلامی نکات ارزنده‌ای را مطرح فرمودند.

در این تحقیق که به روش توصیفی - تحلیلی می باشد، از اطلاعات و مدارک موجود مانند کتاب‌ها، مقالات، مجموعه سخنرانی‌های مقام معظم رهبری استفاده شده است. مقاله پیش رو ابتدا به توضیح مفاهیم کلیدی در تحقیق پرداخته و سپس در بدنه اصلی، مرحله اول به ارزیابی اخلاقی وضعیت موجود و مقایسه آن با گام اول انقلاب، و در مرحله بعد به راهبردهای اخلاقی در گام دوم پرداخته است و در انتها به طور خلاصه نتایج به دست آمده مطرح شده است.

۱. مفهوم‌شناسی

۱.۱. اخلاق

اخلاق در اصل واژه عربی است که مفرد آن خلق می باشد و در لغت به معنای سرشت و سجیه به کار رفته است و در اصطلاح مجموعه صفات روحی و باطنی انسان است و به گفته بعضی از دانشمندان، گاه به بعضی از اعمال و رفتاری که از خلیات درونی انسان ناشی می‌شود، نیز اخلاق گفته می‌شود (اولی اخلاق صفاتی است و دومی اخلاق رفتاری) اخلاق را از طریق آثارش نیز می‌توان تعریف کرد، و آن این که گاه فعلی که از انسان سر می‌زند، شکل مستمری ندارد؛ ولی هنگامی که کاری بطور مستمر از کسی سر می‌زند (مانند امساک در بذل و بخشش و کمک به دیگران) دلیل این است که یک ریشه درونی و باطنی در اعماق جان و روح او دارد، آن ریشه را خلق و اخلاق می‌نامند.

اینجاست که ابن مسکویه در کتاب «تَهْذِيبُ الْأَخْلَاقِ وَتَطْهِيرُ الْأَعْرَاقِ» می‌گوید:

«خُلِقَ همان حالت نفسانی است که انسان را به انجام کارهایی دعوت می‌کند بی آن که نیاز به تفکر و اندیشه داشته باشد.» (ابن مسکویه، ۵۱: ۱۳۹۴).

همین معنی را مرحوم فیض کاشانی در کتاب «حقایق» آورده است، آنجا که می‌گوید: «بدان که خوی عبارت است از هیئتی استوار با نفس که افعال به آسانی و بدون نیاز به فکر و اندیشه از آن صادر می‌شود.» (فیض کاشانی، ۵۴: ۱۳۹۷).

و نیز از همین جا می‌توان علم اخلاق را چنین تعریف کرد: «اخلاق علمی است که از ملکات و صفات خوب و بد و ریشه‌ها و آثار آن سخن می‌گوید» و به تعبیر دیگر، «سرچشمه‌های اکتساب این صفات نیک و راه مبارزه با صفات بد و آثار هر یک را در فرد و جامعه مورد بررسی قرار می‌دهد».

البته همانطور که گفته شد، گاه به آثار عملی و افعال ناشی از این صفات نیز واژه «اخلاق» اطلاق می‌شود. (مکارم شیرازی، ۱: ۲۴/۱۳۷۷).

۲.۱. معنویت

معنویت مصدر جعلی است که در لغت به معنای معنوی بودن، معنوی منسوب به معنی مقابل لفظ، باطنی و روحانی مقابل مادی و مقابل صوری و ظاهری است، معنایی که فقط به وسیله قلب شناخته می‌شود (دهخدا، ۱۳۲۵: ۳/۱۸۷۱۱).

صحاح در معنای لغوی می‌گوید: «امور غیرمادی که با قوای روحانی و فکر و اندیشه انسان سروکار دارد را معنوی می‌گویند.» «المعنوی: ما يتصل بالذهن و التفكير كفكرة الحق او الواجب يقابل المادی» (جوهری: ۲/۱۳۷۰). و از این حیث مفهوم و مضمون لفظ را معنی می‌نامند زیرا با فکر و اندیشه سروکار دارد.

معنویت در اصطلاح از نظر اسلام هر آن چیزی است که به خدا ختم می‌شود و انسان را شایسته قرب الهی می‌کند. اولین قدم در معنویت اسلامی، پذیرش موجودی برتر و تأثیرگذار تام در زندگی انسان و عالم هستی می‌باشد.

«هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ؛ اَوَّل و آخِر و پیدا و پنهان اوست و

او به هر چیز داناست.» (حدید / ۳).

از مطالعه آیات چنین برمی‌آید، از آنجاکه جهان هستی و انسان به طور فطری گرایش به حق دارد:

«فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا؛ پس روی خود را متوجه آیین خالص پروردگار کن! این فطرتی است که خداوند، انسانها را بر آن آفریده است.» (روم / ۳۰).

ملاك سعادت انسان، تقرب الهی است و در این بین هیچ امری در زندگی او را از یاد خدا باز نمی‌دارد، نفس آرام می‌شود و دیگر دغدغه‌ای سراغ او نمی‌آید. اینکه خدا فرموده: ما از رگ گردن به تو نزدیک‌تریم، «نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ؛ و ما به او از رگ قلبش نزدیک‌تریم!» (ق / ۱۶). چنین رابطه‌ای را در عالی‌ترین حد ممکن درک می‌کند. بی‌تردید بهترین ویژگی‌های انسان کامل همان است که در زندگی ائمه علیهم‌السلام در شرایط مختلف نمودار گشت. (میر مهدی وهمکاران: ۷۷/۱۳۹۳).

«معنویت راستین حرکت به سوی حیات طیبه است و حیات طیبه عبارت است از زندگی در راه خدا برای رسیدن به هدف‌های عالی، هدف اعلی و وصول به حق، رسیدن به قرب باری تعالی و تخلق به اخلاق الهی است» (بیانات در دیدار زائرین و مجاوین حرم مطهر رضوی - ۲۹/۰۱/۱۳۷۰) (<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2444>)

۳.۱. انقلاب اسلامی

انقلاب در لغت برگشتن از حالی به حالی، دگرگون شدن، تغییر و تحول است و در اصطلاح رایج جهان (تلاش عده‌ای برای واژگون کردن حکومت و ایجاد حکومتی نو) به منظور تغییرات اساسی و بنیادین در تمام نهادها، مناسبات ساختار سیاسی و اجتماعی و جایگزینی سازمان نوین و مطلوب در چهارچوب اهداف و آرمانهای خاص جامعه می‌باشد. انقلاب اسلامی ایران نیز از این قاعده مستثنی نبود. به دنبال ظلم و ستم رژیم شاهنشاهی و رواج فقر و فحشا در بین اقشار جامعه، ملت ایران به رهبری امام خمینی رحمته‌الله‌علیه

برای رسیدن به ارزش‌های اصیل علیه رژیم طاغوت قیام کردند و با استعانت از خداوند متعال انقلاب را به پیروزی رساندند.

مقام معظم رهبری می‌فرمایند:

«آن روز که جهان میان شرق و غرب مادی تقسیم شده بود و کسی گمان یک نهضت بزرگ دینی را نمی‌برد، انقلاب اسلامی ایران، با قدرت و شکوه پا به میدان نهاد؛ چهارچوب‌ها را شکست؛ کهنگی کلیشه‌ها را به رخ دنیا کشید؛ دین و دنیا را در کنار هم مطرح کرد و آغاز عصر جدیدی را اعلام نمود.» (بیانیه گام دوم انقلاب ۱۳۹۷/۱۱/۲۲، <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>)

۴.۱. بیانیه گام دوم انقلاب

بیانیه گام دوم انقلاب یا بیانیه گام دوم نوشته سید علی خامنه‌ای، رهبر جمهوری اسلامی ایران، به مناسبت چهلمین سال پیروزی انقلاب اسلامی در ۲۲ بهمن ۱۳۹۷ صادر شد و با مخاطب قرار دادن جوانان، ضمن بیان پیشینه وقوع انقلاب و دشواری‌های آن، به دستاوردهای چهل ساله انقلاب اسلامی ایران پرداخت و چشم‌انداز آینده انقلاب را در بخش‌های مختلفی از جمله علم و پژوهش، معنویت و اخلاق، عدالت و مبارزه با فساد تبیین کرد.

از آنجایی که هر انقلابی بعد از گذشت سالهای متمادی در معرض تحریف مبانی و اعتقادات آن قرار می‌گیرد رهبر معظم در آستانه چهلمین سال انقلاب به مطالب مهمی اشاره کردند تا بدینوسیله با روشنگری اذهان عامه خصوصاً جوانان که روزهای سخت رژیم طاغوت را درک نکرده و در صحنه انقلاب حضور نداشتند با مبانی و اهداف آن بیش از پیش آشنا شوند. از این رومخاطب اصلی بیانیه گام دوم، جوانان به عنوان محور تحقق نظام پیشرفته اسلامی می‌باشند و آنان فرصت ارزشمندی برای کشور دانسته شده‌اند.

«اما راه طی شده فقط قطعه‌ای از مسیر افتخارآمیز به سوی آرمانهای بلند نظام جمهوری اسلامی است. دنباله‌ی این مسیر که به گمان زیاد، به دشواری گذشته‌ها نیست، باید با

همت و هشیاری و سرعت عمل و ابتکار شما جوانان طی شود.» (بیانیه گام دوم انقلاب
 ۱۳۹۷/۱۱/۲۲، <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>)

ظرفیت جوان اختصاص به جغرافیای خاصی ندارد همانگونه که در دنیای حاضر
 افرادی فرصت طلب و سود جو با دارا بودن امکانات مالی فراوان ازخلاء معنویت در غرب
 سوء استفاده کرده و با شعارهای فریبنده مانند آزادی جنسی و... به دنبال اشاعه فساد و
 فحشا در بین جوانان هستند تا از این رهگذر به مطامع سیاسی و اقتصادی خود دست یابند
 و بر این اساس رهبر معظم انقلاب در نامه‌ای جوانان اروپا و آمریکا را مخاطب خود قرار داده
 تا آنها از ظرفیت جوانی خود استفاده کرده و در باره توطئه‌های دشمن و شعار اسلام هراسی
 آنان با دید باز تحقیق کنند و خود را تسلیم محض خواسته‌های آنان ننمایند.

«من شما جوانان را مخاطب خود قرار میدهم؛ نه به این علت که پدران و مادران شما را
 ندیده می‌انگارم، بلکه به این سبب که آینده‌ی ملت و سرزمینتان را در دستان شما میبینم و
 نیز حس حقیقت‌جویی را در قلبهای شما زنده‌تر و هوشیارتر می‌یابم» (نامه مقام معظم
 رهبری به جوانان اروپا و آمریکا، ۱۳۹۳ ۱۱/۱) [https://farsi.khamenei.ir/message-](https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=28731)
[content?id=28731](https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=28731)

۲. پیشینه موضوع

در بررسی‌های به عمل آمده دو مقاله نزدیک به عنوان مقاله پیش رو یافت شد که در آن
 دو به خوبی به چیستی معنویت پرداخته شده و ارتباط آن با بیانیه گام دوم بررسی شده
 است اما در هیچ یک از آنها به معنویت و اخلاق از منظر قرآن و حدیث و ارتباط این دو
 عنصر با این نگاه، بایبانه گام دوم بررسی نشده است. از این جهت در این مقاله ابتدا به
 جنبه‌های سیاسی قرآن مجید پراخته شده است و در ادامه از آیات و روایات به عنوان شاهد
 بحث استفاده شده است.

۳. آموزه‌های سیاسی قرآن مجید

با بررسی آیات قرآن مجید درمی‌یابیم در دین اسلام، تنها به طرح قوانین و اصولی برای

زندگی فردی پرداخته نشده، بلکه بسیاری از آیات، مربوط به مسائل اجتماعی و سیاسی است که باید در مدیریت و اداره جامعه به‌کار گرفته شود تا جامعه به سعادت حقیقی برسد. اینک چند نمونه از این آموزه‌ها:

۱.۳. عدالت طلبی

«لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ؛ ما پیامبرانمان را با دلیل‌های روشن فرستادیم و با آنها کتاب و ترازو را نیز نازل کردیم تا مردم به عدالت قیام کنند» (حدید/۲۵)

در قرآن کریم آمده است که هدف اصلی پیامبران، تربیت انسان‌ها و تهذیب آنهاست؛ اما شرط لازم آن اقامه قسط و اجرای عدالت است؛ زیرا انتظار پاکی و عبادت خداوند در محیط آلوده و در فضای آکنده از بی‌عدالتی به منزله کوبیدن بر آهن سرد است.

اصل عدالت می‌گوید هرکس به جامعه نفع می‌رساند به او نفع برسانید. میزان این نفع هم متناسب با نفع و بهره‌ای است که فرد به جامعه می‌رساند. این مبنا مبنایی عقلایی است. از این رو، برای مثال، اگر بنا باشد دولت به فرد یا قشر و گروهی از جامعه کمکی بکند، این کمک باید متناسب با نفعی باشد که آن فرد یا گروه به جامعه می‌رساند. برای رعایت عدالت، این تناسب باید حفظ شود، تا مردم علاقه‌مند باشند که روابط اجتماعی حفظ شود و در سایه آن، مصالح همه تأمین گردد... این اصل عدالت است که همه عقلا آن را درک می‌کنند، گرچه ممکن است عنوانش را ندانند و از عهده تبیین فلسفی آن برنمایند. بر پایه این اصل، هر انسانی ارتکازاً این درک را دارد که آدمی باید آن مقدار بار بکشد که در مقابلش چیزی دریافت می‌کند و اگر کسی هم خدمتی به او کرد، باید متقابلاً حق خدمت او را به‌جا آورد. این مطلبی است که همه انسان‌ها به عقل فطری خود آن را می‌فهمند. در هر صورت، قطعاً گزاف نیست اگر بگوییم بزرگ‌ترین عامل برای حفظ زندگی اجتماعی عدالت است. (مصباح یزدی، ۱۶۲: ۱۳۸۹)

در قرآن کریم آمده است که هدف اصلی پیامبران، تربیت انسان‌ها و تهذیب آنهاست؛

اما شرط لازم آن اقامه قسط و اجرای عدالت است؛ زیرا انتظار پاکی و عبادت خداوند در محیط آلوده و در فضای آکنده از بی‌عدالتی به منزله کوبیدن بر آهن سرد است.

۲.۳. ظلم ستیزی

بر اساس این آیه شریفه «لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ» نباید ظلم کنید و نباید به ظلم تن در داد» (بقره/۲۷) کسی که به ظلم ظالم راضی باشد در گناه او شریک است و از این حیث، هر مسلمانی که مورد هجوم ظالم قرار می‌گیرد، باید در حدّ توان مقاومت کند، دیگران را به یاری خویش فراخواند. دولت‌ها موظفند زمینه هر گونه ستمگری و ستم‌پذیری را در جامعه ناپدید کنند و به هیچ کس اجازه کمترین ستم را نداده است.

قرآن در تأکید بر ضرورت ظلم زدایی از جامعه بشری و صحنه فعالیت‌های اجتماعی انسان‌ها، از خدا آغاز می‌کند و خدا را مبرّا از ظلم می‌داند و برای ظلم هیچ گونه جایی در نظام آفرینش قایل نمی‌شود: (... إِنَّ اللَّهَ لَا يُظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ...); همانا خداوند ذره‌ای به انسان‌ها ظلم نمی‌کند. (نساء/۴۰).

قرآن ظلم زدایی از جامعه بشری را مسئولیت اجتناب‌ناپذیر انسان بر عهده خود او داند؛ و نه تنها ظلم کردن را منع می‌کند، بلکه پذیرش ظلم را نیز محکوم می‌کند؛ یعنی همان طوری که ظلم کردن در منطق قرآن زشت و قبیح است، پذیرفتن ظلم نیز زشت و قبیح می‌باشد و برای آن مجازات سختی قایلند. (باباپور گل افشانی، ۱۳۹۰: ۵۳)

۳.۳. نفی سلطه کفار

بر اساس آیه «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» هرگز خداوند راهی برای سلطه کافران بر مؤمنان قرار نداده است» (نساء/۱۴۱) یکی از اصول مورد تأکید اسلام، اصل نفی سلطه است، خواه سلطه سیاسی و یا فرهنگی و یا عقیدتی و... باشد. این اصل مهم برای حفظ نظام اسلامی و هویت مسلمانان ضروری و لازم است. خداوند متعال هیچ گونه راه نفوذ و تسلط کفار را بر مسلمانان باز نگذاشته است. به عبارت دیگر هر گونه عملی که منجر به تسلط و برتری کافر بر مسلمان باشد عمل حرام قلمداد شده است.

۴.۳. جهاد و مبارزه

«يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ؛ ای پیامبر! با کفار و منافقان جهاد کن و بر آنها سخت بگیر» (توبه/۷۳).

«وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ. تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ؛ و تا آنجا که می‌توانید، نیرو و اسبان سواری آماده کنید تا دشمنان خدا و دشمنان خود را بترسانید» (انفال/۶۱)

جهاد یکی از ارزشمندترین و پر فضیلت‌ترین تکالیف الهی است که به نظر می‌رسد از حد اعتدال استثنا شده است و به هنگام وجوب جهاد باید از سایر فعالیت‌ها، مانند تحصیل علم و فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی و سیاسی صرف نظر کنیم و تنها به جهاد بپردازیم؛ یعنی گاه جهاد آن چنان فوریت می‌یابد و جنگ شدیدی در می‌گیرد که می‌باید برای مدتی همه فعالیت‌های دیگر را کنار بگذاریم. در این موقعیت، تنها و تنها جهاد اولویت می‌یابد؛ چه بدون آن، انجام دیگر کارها ناممکن است. می‌یابد؛ این در حالی است که در شرایط عادی باید نسبت به فعالیت‌های دیگر غیر از جنگ، حد اعتدال را رعایت نمود. (مصباح یزدی، ۲: ۳۲۰/۱۳۹۴)

۵.۳. مشارکت اجتماعی

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا... تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید!... در نیکوکاری و پرهیزکاری همکاری کنید و در گناه و تجاوز همکاری نکنید» (مائده/۲).

انسان مسلمان، انسان اجتماعی است. بنابراین، حضور و مشارکت در عمل اجتماعی نه تنها یک حق بلکه تکلیفی عقلانی، عقلایی و شرعی است. از نظر آموزه‌های قرآنی، تنها راه رهایی از خسران و زیان ابدی و شقاوت جاودانه، ایمان و عمل صالح است که در اشکال گوناگونی از جمله عمل اجتماعی بروز و ظهور می‌یابد. پس کسی که تنها به تزکیه و خودسازی فردی اقدام می‌کند و با جدا شدن از جامعه و فعالیت‌های اجتماعی از حضور در

میان اجتماعات و ایجاد ارتباط با مردم و همکاری و تعاون با آنان خودداری می‌کند، هرگز مسلمان دانسته نمی‌شود. به نظر اسلام، انسان مسلمان کسی است که خود را ساخته و در اندیشه ساختن دیگران و جامعه است. این گونه است که می‌تواند رنگ رستگاری و فلاح را ببیند و از زیان ابدی رهایی یابد.

۳. ۶. امامت و رهبری

«وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا؛ وپروردگار ابراهیم، او را به کاری چند بیازمود و ابراهیم آن کارها را به‌تمامی به انجام رسانید. خدا گفت: من تو را پیشوا و رهبر مردم. گردانیدم» (بقره/۱۲۴).

«جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا؛ وَأَنَّا رَا بِشِوَايَانِي قَرَار دَادِيم كِه بِه فَرْمَان مَا هِدَايَت مِي كَرْدَنَد» (انبیاء/۷۳).

هر اجتماع دینی، نیازمند به يك شخصی است که سخن و رفتارش، حجت قاطع و میزان حق و باطل باشد تا اگر در مسائل و محتوای آن دین، اختلافی پیش آمد، با مراجعه به او، اختلافات حل شده، دین از انحراف مصون بماند. در دین مقدس اسلام نیز، وجود چنین انسانهای بعد از پیامبر گرامی اسلام ﷺ ضروری است و گزینه برداشتهای مختلف از دین بقای آن را به صورت صحیح در فرهنگ جامعه به خطر می‌اندازد. (علی نوری و همکاران، ۲۹/۱۳۸۷)

۴. معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم

معنویت در دنیای امروز جای خود را به عوامل مادی و دنیایی داده است. بشر کنونی در بحران معنویت دست و پا می‌زند و با غوطه ور شدن در باتلاق انواع انحرافات و شهوات هر لحظه بیشتر از آرامش دور می‌شود.

پیشرفت علم در جامعه امروز در تمام زمینه‌ها مشهود است و وسایل رفاه مادی با انواع گوناگون در اختیار بشر قرار گرفته است. رفاه مادی هر چند موجب آسایش تن انسان شود اما به آرامش روانی که اساسی‌ترین نیاز بشر است منتهی نخواهد شد. بشر کنونی فطرتاً گم‌شده

خود را می‌جوید. بر طبق آیه قرآن «فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا» معنویت و خداجویی، فطری وجود انسان‌ها است. هرچند گاهی به خاطر غوطه‌ور شدن در فساد، نور چراغ فطرت به کم سویی می‌گراید اما در سرتاسر زندگی نیاز به آن احساس می‌شود.

بیداری اسلامی و ترویج فرهنگ معنویت‌گرایی در میان مردم، یکی از مهم‌ترین اهداف انقلاب اسلامی به شمار می‌رود. به طوری که معنویت مهم‌ترین وجه تمایز میان نظام اسلامی و حکومت پهلوی است.

«معنویت به معنی برجسته کردن ارزشهای معنوی از قبیل: اخلاص، ایثار، توکل، ایمان در خود و در جامعه است، و اخلاق به معنی رعایت فضیلت‌هایی چون خیرخواهی، گذشت، کمک به نیازمند، راستگویی، شجاعت، تواضع، اعتماد به نفس و دیگر خلقیات نیکو است. معنویت و اخلاق، جهت‌دهنده‌ی همه‌ی حرکتها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است؛ بودن آنها محیط زندگی را حتی با کمبودهای مادی، بهشت می‌سازد و نبودن آن حتی با برخورداری مادی، جهنم می‌آفریند.» (بیانیه گام دوم انقلاب ۱۳۹۷/۱۱/۲۲، <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>).

۵. ارزیابی معنویت و اخلاق در قبل و بعد از انقلاب

اسلام زدایی و مبارزه با فرهنگ مذهبی طرح خطرناکی بود که در اولین و دومین دهه قرن اخیر از ناحیه غربی‌ها خصوصاً انگلیس طراحی و اجرا شد. یکی از طرح‌های ضد دینی که توسط رضا خان اجرا شد کشف حجاب بود و این اقدام اولین قدم برای حذف دین از صحنه زندگی ایرانیان بود.

غربی‌ها و خصوصاً انگلیس با توجه به تجربیات تلخی که از قدرت دین و علمای دین داشتند به خوبی می‌دانستند که خطرناکترین جبهه‌ای که حاکمیت آنها و عوامل دست نشانده آنها را جدا مورد تهدید قرار می‌دهد، جبهه متشکل از دین و علمای دینی و تربیت باورهای دینی و فرهنگ اسلامی مردم است. در سایه چنین شناختی با به حکومت رسیدن رضا خان دین ستیزی و مبارزه با حوزه‌های علمیه و فرهنگ اسلامی به عنوان یک عملیاتی

جدی مد نظر قرار گرفت.

رژیم برای تخدیر جوانان و منحرف کردن افکار و عقاید آنها که می‌دانست در صورت افتادن در مسیر سیاسی به خطری مهلک تبدیل می‌شود، از مطبوعات و وسایل ارتباط جمعی استفاده می‌کرد و در جهت تبلیغ فرهنگ مبتذل و رواج فساد می‌کوشید. (کشاوری و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۴۷)

«پیش از انقلاب، تبلیغات رسمی و عمومی و همیشگی کشور ما، تبلیغاتی بود که مردم را به فحشا و هرزگی و عیاشی سوق می‌داد. حتی در نقاط فقیر و عقب‌افتاده - جاهایی که مردم به نان شب محتاج بودند - هم به نحوی برای عیاشی و هرزگی امکاناتی فراهم بود» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جوانان و دانشجویان سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۱/۱۲/۶). (<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8798>)

مفاهیم و اصطلاحات معنویت، ایثار، شهادت طلبی، پدیده‌هایی نامفهوم و غریب در فرهنگ رژیم پهلوی بودند. محیط غرق در فساد و شهوت رژیم پهلوی، هواهای نفسانی را بر عقل‌ها و قلب‌ها غلبه و حاکم کرده بود. اسیر دنیا و مادیات شدن و تمام هم و غم خود را مصروف شکم پرستی، راحت طلبی و رفاه و لذت کردن، از ویژگی‌های بارز آن دوران بود و جایی برای معنویت و ایثار و شهادت باقی نگذاشته بود. اما به برکت انقلاب اسلامی و در اثر تغییر در ارزش‌ها، دستاورد بزرگ دیگری حاصل گردید و آن پدید آمدن روحیه ایثار و شهادت طلبی بین مردم و خصوصاً جوانان عزیز کشور بود.

جوانان این مرز و بوم اعم از دختر و پسر، نه تنها به محیط فاسد دوران پهلوی پشت پا زدند بلکه با تحولی که در آنان به وجود آمد، انسان‌های وارسته و متدینی شدند که ایثار و شهادت طلبی در اعماق وجود آنان نفوذ کرد. (کشاوری و همکاران، ۱۳۸۵: ۳۰۸)

«امروز جوانان ما - در دنیایی که نسل جوان روز به روز، رو به فساد بیشتر می‌رود - در این مملکت، روزبه‌روز پاکیزه‌تر، طاهرتر و نورانی‌تر می‌شوند.» (بیانات مقام معظم رهبری در خطبه‌های نماز جمعه، ۱۳۷۶/۱۲/۱۰). (<https://farsi.khamenei.ir/speech->)

(content?id=2868)

اکنون به بیان نکات کلیدی و مهم در باب معنویت و اخلاق با توجه به بیانیه گام دوم انقلاب می‌پردازیم.

۶. فرصت‌های اخلاقی در بیانیه گام دوم

۱.۶. همت مضاعف

هر فرد و جامعه‌ای برای بهره‌مندی از همه ظرفیت‌های وجودی خویش، چاره‌ای جز شناسایی ظرفیت‌های وجودی و نیز شناسایی مهم‌ترین ابزارهای نیل بدان و شکوفاسازی آنها را ندارد. بی‌شک همت و کار، مهم‌ترین ابزار فعلیت‌ساز ظرفیت‌های وجودی هر انسان و جامعه‌ای محسوب می‌شود. باید با تلاش و کار و همت مضاعف، استعداد‌های خود و جامعه خویش را به فعلیت رسانیم.

از مهم‌ترین زمینه‌هایی که نیازمند کار مضاعف و همت مضاعف است حوزه فعالیت‌های علمی و فناورانه است. (غفوری نژاد، ۲۷۴: ۲/۱۳۸۹)

حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «همت انسان‌ها کوه‌ها را از جا برمی‌کند» و در سخن دیگری فرمود: «ارزش انسان، به اندازه همت اوست» (نهج البلاغه، حکمت ۲۷).
عالم فرزانه، حضرت آیت الله جوادی آملی پیرامون همت عالی بیان فرمود: «خطاب‌های قرآن کریم "یا ایها الذین آمنوا" برای شروع برنامه‌ی عبادی، اخلاقی و معنوی است و مرحله بعدی سرعت گرفتن در کارهای خیراست "وسارعوا الی مغفرة من ربکم....."» (آل عمران/۱۳۳).

۲.۶. خودشناسی و خودباوری

۲.۶-۱. خودشناسی عامل معنویت و اخلاق

معنویت بخش مهمی از زندگی افراد را تشکیل می‌دهد و انسان با شناخت خود به راز اصلی جهان یعنی خدا پی می‌برد: «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ» و در پی خودشناسی می‌داند که در جهان چه وظیفه‌ای دارد و چه باید بکند و چگونه باید رفتار کند.

خود شناسی اولاً؛ سبب یافتن کرامت نفس برای خود و پی بردن به عظمت این خلقت بزرگ الهی و اهمیت روح آدمی که پرتوی از انوار الهی و نفخه‌ای از نفخات ربانی است خواهد شد و درک می‌کند که این گوهر گرانبها را نباید به ثمن و بهای ناچیز فروخت «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَا هُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ» (اسرا/۷۰).

ثانیاً؛ انسان با شناخت خویشتن به خطرات هوای نفس و انگیزه‌های شهوت و تضاد آن با سعادت ابدی پی می‌برد و برای مقابله با آنها آماده می‌شود.

ثالثاً؛ انسان با شناخت خویشتن به استعداد‌های گوناگونی که برای پیشرفت و ترقی از سوی خداوند در وجود او نهفته شده است پی می‌برد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۷: ۱/۳۲۳).

انسان مراتب سیرش از طبیعت است تا مافوق طبیعت، تا برسد به آنجایی که مقام الوهیت است. سیر از طبیعت تا رسیدن به مقامی که غیر از خدا هیچ نمی‌بیند، مراتب معنوی انسان و این موجود که قابل این است که از این طبیعت سیر بکند و تمام معنویت‌ها را در خودش ایجاد بکند. با تربیت‌های صحیح برسد به مقامی که فوق مقام ملائکه الله بشود. (صحیفه نور: ۴۱۱/۸ - ۴۱۲)

۲.۶-۲. موفقیت و اصل خود باوری

طی سال‌های طولانی رژیم پهلوی یکی از دردهای اساسی اجتماعی، درد خود باختگی فرهنگی بود. فضایی به وجود آمده بود که مردم می‌پنداشتند از نظر فرهنگی حقیر و بی‌محتوا هستند. پیروزی انقلاب اسلامی به این دوران حقارت و خود باختگی فرهنگی پایان داد و مردم رشید ایران با رهبری‌ها و هدایت‌های روشنگرانه امام امت به خود باوری فرهنگی رسیدند. (کشاورزی و همکاران، ۱۳۸۵: ۳۰۲)

انقلاب اسلامی از کسانی که خود را در برابر بیگانگان باخته بودند، مردانی با شخصیت و مستقل ساخت که با توکل به خدا، تکیه بر استعدادها و بهره‌گیری از نیروهای درونی خویش توانستند روی پای خود بایستند و در بسیاری از زمینه‌ها، موفقیت‌های چشم‌گیری به دست آورند که بر افراد آگاه پوشیده نیست. (اسحاقی، ۱۳۸۶: ۱۰۲)

افراد موفق کسانی هستند که به خود باوری رسیده‌اند و کتاب وجود خود را خوب شناخته‌اند. کسی که به خود باوری رسیده است، تولید کننده علم است نه مصرف کننده آن و.... خود باوری، اضافه کردن علم دیگران به علم خود است که «اعلم الناس من جمع علم الناس الی علمه» (امالی صدوق: ۴۱/۷۳).

افراد موفق همواره خداوند را نیروی لا یزال الهی و یک قدرت نامتناهی می‌شناسند، از این رو همواره به یاد خداوند بوده، معتقدند که خداوند است که علت سبب ساز و عامل سبب سوز است. اگر مشیت خدا قضا کند، هر کاری به ثمر می‌رسد «فانما یقول له کن فیکون» (بقره/۱۱۷).

۳.۶. معنویت و خود سازی

منظور از خودسازی، «پیراستن خود از زشتی‌ها و آراستن به خوبی‌ها» است که علمای اخلاق از آن به «تخلیه و تحلیه» تعبیر می‌کنند، انسان‌سازی در مرحله نخست کاری خدایی است و آفریدگار جهان با اسم شریف «رب» متکفل پرورش و تربیت همه آفریدگان خویش است و درباره تربیت انسان نیز فرمود:

«وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَیْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَّیْ مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَکِنَّ اللَّهَ یَزِکُّی مَنْ یَشَاءُ؛ اِذَا زُكِّیْتُمْ فَتُكِّمُوا» (نور/۲۱).

فضل و رحمت الهی شامل حال شما نمی‌شد، یک نفر از شما هم پاک نمی‌شد و لیکن خدا هر کس را که بخواهد، تزکیه می‌کند» (نور/۲۱).

تزکیه الهی تا حدودی به شکل تکوینی می‌تواند باشد ولی مشیت او بیشتر از طریق تشریح تحقق می‌یابد چنان که درباره بزرگترین پیامبرش واژه رحمت به کار برد و فرمود: «وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِیْنَ؛ مَا تَوْرَا جَز رَحْمَتٍ بَرَاءِ جَهَانِیَّانِ نَفَرَسْتَادِیْمِ» (انبیاء/۱۰۷).

مرحله دوم خودسازی به اختیار و استعداد انسان بستگی دارد؛ اگر کسی زمینه‌های هدایت یابی و رشد و تکامل روحی خویش را با هدایت و تربیت تکوینی و تشریحی الهی هماهنگ سازد و با برداشتن گام‌های نخستین، شایستگی خویش را نشان دهد، رحمت و فضل بی‌نهایت الهی شامل حالش می‌گردد و او را به سرمنزل مقصود راهنمایی می‌کند.

(الهامی نیا، ۱۳۸۹: ۲۲/۱)

۷. آسیب‌های اخلاقی در بیانیه گام دوم

۱.۷. غفلت

هر انقلابی می‌تواند دچار آفت زدگی شود که در طول زمان و به تدریج، موجبات بروز ضایعات و پوسیدگی انقلاب از درون گردد. به ویژه زمانی که انقلاب به نظام سیاسی تبدیل شود، خطر آفت زدگی به مراتب بیشتر و در واقع اجتناب‌ناپذیرتر می‌گردد. اگر چه انقلاب اسلامی لزوماً تبدیل به نهاد سیاسی گردید اما در عین ایجاد نظامی به نام جمهوری اسلامی، همچنان حالت انقلابی خود را حفظ کرده است و با بالندگی در سطح جهانی به پیش می‌رود.

با این همه، غفلت و بی‌توجهی در مبارزه و مقابله با آفات آن می‌تواند هر انقلابی را با هر اندازه اقتدار و موفقیت در مسیر سقوط و زوال بیندازد. هوشیاری و دقت در شناخت این آفات و به عبارت دیگر آسیب‌شناسی انقلاب اسلامی، وظیفه همه مسئولین نظام و حتی تک تک افراد معتقد به انقلاب، می‌باشد. (محمدی، ۲۴۳: ۱۳۸۹). اصلی‌ترین سؤال که باید از خودمان پرسیم این است که آیا آنچه موجب نگرانی مردم مسلمان ایران بود و هست، امرار معاش روزانه و تغذیه کودکان شان بود و مردم نظام شاه را سرنگون کردند تا از آن مشکلات رهایی یابند، یا انقلاب اسلامی یک نهضت فرهنگی است برای مقابله با فرهنگی که بر میراث توحیدی تاریخ بشر پشت کرده و سعی در نفی آن دارد؟ در صورتی که این سؤال درست پاسخ داده شود، زوایای دیگری نیز برای ادامه تفکر ظهور خواهد کرد. غفلت از اهداف انقلاب اسلامی موجب می‌شود که مرز جدایی بین دوست و دشمن به هم بخورد و نه تنها انقلاب و نتایج مهم آن به حاشیه می‌روند بلکه به راحتی دشمنان انقلاب می‌توانند زیر پوست انقلاب جا خوش کنند و عنان کشور را به میل خود در دست گیرد. (طاهر زاده،

(۱۳۸۹: ۱۰۲)

۲.۷. رویگردانی از ارزش‌ها

بدیهی است که در هر جامعه انقلابی با سقوط سیستم سیاسی، ارزش‌های مسلط بر آن بلافاصله محو نمی‌گردد. دوام این ارزش‌های به طول مدت سلطه آنها بر جامعه و نفوذ بر مسایل فرهنگی، اجتماعی و تربیتی بستگی دارد. هر چه طول مدت مبارزه برای پیروزی انقلاب کمتر باشد، آثار ارزش‌های نظام پیشین دوام بیشتری می‌یابند. از جمله ارزش‌های مذموم از نظر انقلابیان، تجمل‌پرستی، راحت‌طلبی، فساد اخلاقی، تبعیض، بی‌عدالتی و رشوه‌خواری و... می‌باشد.

. قرآن در این زمینه می‌فرماید: «... وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ؛ ... و ستمکاران از پی تبعیتش به نعمت‌های دنیوی رفتند و مردمی فاسق بدکار بودند» (هود/۱۱۶). در صورت عدم مبارزه مستمر و طولانی با ارزش‌های فرهنگی گذشته، تدریجاً با رشد مجدد این ارزش‌ها موجبات انحراف و آلوده‌شدن ارزش‌های اصیل انقلابی، فراهم می‌شود (محمدی، ۵۶: ۱۳۸۹).

۳.۷. امید کاذب و ناامیدی بیجا

ویژگی دیگر از آفات انقلاب سستی در جناح انقلابیون است. کناره‌گیری از صحنه به دلیل موفقیت انقلاب و به ثمر رسیدن اهداف آن، یا خستگی و یأس از انقلاب به دلیل مواجهه با مشکلات و عدم موفقیت در حل آنها و ناامیدی از تحقق معیارهای ایدئولوژیک که به گوشه‌گیری و به انزوا کشیده‌شدن انقلابیون منجر می‌شود، خود از آفات خطرناک انقلاب است.

احساس ناتوانی، بدبینی به آینده، تنبلی، هوسرانی و امثال آن از جمله میکرب‌های روحی هستند که در هوای نفس آدمی لانه کرده‌اند. در براندازی نرم، به بهانه کار فرهنگی تلاش می‌شود تا این نفس چون اژدها تحریک شده، فعال گردد. دشمن اسم این کار را اسلحه فرهنگی می‌گذارد. فایده این کار برای دشمن این است که ما را از فرهنگ اسلامی و معنوی دور می‌کنند و اگر هیچ دستاورد دیگری هم نداشته باشد همین کافی است. اینان به نام فرهنگ، برخی ویروس‌های مخرب را به جامعه تزریق می‌کنند. این ویروس‌ها، اندیشه‌های

مردم را بیمار می‌سازند، آینده را در نظر آنان تاریک جلوه می‌دهند تا روح امید و نشاط را از مردم بگیرند و به این ترتیب، نظام را از سرمایه اصلی‌اش که مردم باشد خلع سلاح کنند و محیط سیاسی کشور را برای بروز فجایع مختلف آماده سازند (عبدی، ۱۰۲: ۱۳۹۰).

۸. حربه‌های اخلاقی دشمنان اسلام در بیانیه گام دوم

۱.۸. تهاجم فرهنگی

پایداری در برابر توطئه‌های استکبار جهانی جنگ و دفاع انواعی دارد؛ گاهی جنگ نظامی است، دفاع نیز باید نظامی باشد، گاهی جنگ سیاسی یا اقتصادی است، دفاع هم باید مناسب آن باشد، گاهی نبرد، فرهنگی است. طبعاً دفاع نیز باید فرهنگی باشد..

امیرمؤمنان علیه السلام به لشکریانش فرمود: «بدرستی که دروازه جنگ بین شما و اهل قبله (که خود را مسلمان می‌دانند، ولی در واقع مسلمان نیستند گشوده خواهد شد و قادر به گرفتن این پرچم (برای جنگ و پیروزی) نیست، مگر کسی که دارای صبر و شکیبایی بوده و آگاه نسبت به مواضع حق باشد.»

دشمن به خوبی درک کرده است که اگر ملتی از نظر فرهنگی، اتکاء به فرهنگ خود نداشته باشد زمینه فروپاشی استقلال فکری آن‌ها و در نتیجه پذیرفتن همه نوع زمینه‌های استعماری توسط آنان، فراهم خواهد بود. (عبدی، ۱۴۲: ۱۳۹۰).

در اثر تهاجم فرهنگی، مردم نخست دچار احساس شک و تردید در مثبت بودن فرهنگ ملی و دینی خویش می‌گردند و باورهای خود را نسبت به قوت و کارایی فرهنگ خویش از دست می‌دهند و سپس به تدریج، آماده تمایل و جذب به فرهنگ بیگانه دست کم به جنبه‌هایی از آن می‌شوند. مراد از خودباوری فرهنگی باور به قوت، غنا، اصالت و کارایی فرهنگ خودی است، به گونه‌ای که افراد احساس تعلق به آن فرهنگ نموده، از این احساس خویش خرسند شوند.

۲.۸. رواج فساد اخلاقی

یکی دیگر از راه‌هایی که رژیم برای از میان بردن مبانی دینی و ارزش‌های اسلامی در

پیش گرفت، رواج فساد و بی‌بند و باری در میان جوانان جامعه بود..

رژیم برای خشکاندن ریشه مذهب و دیانت در ایران که بزرگ‌ترین مانع سیاست‌های استعماری و استبدادی در طول تاریخ کشور بود، بهترین و مؤثرترین راه را گسترش فساد و بی‌بند و باری در جامعه می‌دید. برای اجرای این سیاست پلید، رژیم به سفارش امریکا، روی دو قشر از جامعه ایران سرمایه‌گذاری می‌کرد و این دو قشر را برای این کار مناسب می‌دید: یکی، قشر جوان و دیگری، بانوان ایرانی.

قشر جوان به دلیل گرایش‌ها، انگیزه‌ها و جوش و خروشی که دارد، عامل خوبی برای پذیرش فرهنگ مصرفی و انحرافی غرب است. از این رو، با ایجاد مراکز تفریحی و خوش‌گذرانی، جوانان را به فساد و تباهی کشیدند. هم‌چنین برای قشر زنان برنامه‌های ویژه‌ای طرح‌ریزی کردند. رژیم در این فکر بود که افزون بر استفاده از نیروی ارزان زنان در کارهای اداری و اقتصادی، به وسیله این گروه می‌تواند ارزش‌های غربی را زودتر در جامعه نهادینه کند. چون زنان افزون بر این که نیمی از جمعیت کشور را تشکیل می‌دادند، کانون تربیت و پرورش فرزندان و نسل آینده کشور بودند و تغییر رفتار و اخلاق و پوشش این گروه، در حقیقت، دگرگونی ساختار کلی ارزش‌های جامعه را در پی داشت. آن‌ها به خوبی می‌دانستند که روابط زن و مرد در ایران بر اساس.

قشر جوان به دلیل گرایش‌ها، انگیزه‌ها و جوش و خروشی که دارد، عامل خوبی برای پذیرش فرهنگ مصرفی و انحرافی غرب است. از این رو، با ایجاد مراکز تفریحی و خوش‌گذرانی، جوانان را به فساد و تباهی کشیدند. هم‌چنین برای قشر زنان برنامه‌های ویژه‌ای طرح‌ریزی کردند. رژیم در این فکر بود که افزون بر استفاده از نیروی ارزان زنان در کارهای اداری و اقتصادی، به وسیله این گروه می‌تواند ارزش‌های غربی را زودتر در جامعه نهادینه کند. چون زنان افزون بر این که نیمی از جمعیت کشور را تشکیل می‌دادند، کانون تربیت و پرورش فرزندان و نسل آینده کشور بودند و تغییر رفتار و اخلاق و پوشش این گروه، در حقیقت، دگرگونی ساختار کلی ارزش‌های جامعه را در پی داشت. (بابا پور گل افشانی، ۲۹:

۹. دستاوردهای اخلاقی انقلاب و نظام اسلامی در بیانیه گام دوم

انقلاب اسلامی دستاوردهای زیادی به دنبال داشته است که رهبر انقلاب در بیانیه گام دوم به بیان آن‌ها پرداخته است و لازم است در این مختصر به برخی از آن‌ها اشاره شود.

۹.۱. ایجاد معنویت در قشر جوان

با ظهور انقلاب اسلامی ایران، بیداری اسلامی در بین همه اقشار خصوصاً قشر جوان شکل گرفت. در رژیم طاغوت همه سعی دشمن بر دور کردن جوانان از مظاهر معنویت بود اما با پیروزی انقلاب و شروع جنگ تحمیلی و حضور قشر جوان در جبهه‌ها دنیا شاهد رشادتها و شهامت‌هایی بودند که تاریخ به خود ندیده بود.

از تفاوت‌های برجسته انقلاب اسلامی با سایر انقلاب‌های جهان عنصر معنویت است. معنویت الهی نهفته در ذات انقلاب اسلامی، از مهم‌ترین دلایل پیشرفت آن بوده است. این معنویت با آنچه در پاره‌ای عرفان‌های غیر اسلامی مطرح است، فرق دارد. معنویت این انقلاب گوشه‌گیری و انزوا از جامعه را نمی‌پذیرد و با غار نشینی و رهبانیت نسبتی ندارد. جوانانی که در بستر انقلاب حضور داشتند این مطلب را به خوبی درک کرده بودند و با وارستگی و زهد در همه عرصه‌های اجتماع به فعالیت می‌پرداختند.

۹.۲. اعتقاد به تلفیق دین و سیاست

در زمانی که اندیشه سکولار بر جهان اسلام حاکم بود و بسیاری از متدینین دین را امری جدا از سیاست می‌پنداشتند امام خمینی رحمته‌الله‌علیه ندای تلفیق دین و سیاست را سر داد که این امر بر گرفته از متون اسلامی و زندگی معصومین علیهم‌السلام بود داده است. قرآن در آیات متعددی اطاعت خدا را در کنار اطاعت ولی امر مسلمین قرار داده است. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (النساء/۵۹).

از منظر مدعیان تفکیک دین و سیاست، دین دارای اصولی ثابت و پایدار است؛ اما سیاست، امری سیال و زودگذر است؛ و دین ثابت، قادر به پاسخ‌گویی به نیازهای متغیر

انسانی نیست. در پاسخ به این ادعا باید گفت که دین منطبق با نیازهای فطری انسان است و اصول ثابت و پایدار آن متناسب با نیازهایی ثابت انسان است. و هر چند این نیازها در گذر زمان، جلوه‌ها و شکل‌های گوناگون می‌یابد؛ اما همواره از خاستگاه و منشأی ثابت برخوردار است. (نوروزی، ۲۹: ۱۳۹۱).

حضرت امام خمینی رحمته‌الله علیه در این باره می‌فرماید: «سیاست و راه بردن جامعه به موازین عقل و عدل و انصاف و صدها از این قبیل، چیزهایی نیست که با مرور زمان در طول تاریخ بشر و زندگی اجتماعی کهنه شود. این دعوی به مثابه آن است که گفته شود: قواعد عقلی و ریاضی در قرن حاضر باید عوض شود و به جای آن، قواعد دیگر نشانده شود» (وصیت نامه سیاسی - الهی امام خمینی "ره" بند ب).

۳.۹. احیای روحیه غرور و خودباوری در ملت ایران

یکی از دستاوردهای مهم انقلاب، احیای روحیه غرور و خودباوری در ملت ایران بود. حکومت‌های استبدادی و فردی، سال‌های متمادی ملت ما را به صورت ملتی ضعیف و مستضعف و توسری خور درآورده بودند؛ ملتی که از استعداد جوشان و خصلت‌های جمعی فوق‌العاده ممتاز برخوردار است و در طول تاریخ بعد از اسلام، این همه افتخارات علمی و سیاسی دارد.

قدرت‌های خارجی - مدتی انگلیسی‌ها و مدتی هم روس‌ها و دیگر دولت‌های اروپایی، و پس از آن آمریکایی‌ها ملت ما را تحقیر کرده بودند. ملت ما هم باور کرده بود که قابلیت لیاقت کارهای بزرگ را ندارد، سازندگی از او بر نمی‌آید، ابتکار از او ساخته نیست و دیگران باید بر او آقایی کنند و به او زور بگویند! بنابراین، روحیه غرور و افتخار ملی را در ملت ما کشته بودند؛ ولی امام عزیز ما، روح غرور و افتخار ملی را در ملت ایران بیدار و زنده کردند.

امام علی علیه السلام در خطبه‌ای که طی آن مردم را به یاری خویش فراخواند، می‌فرماید: «اما دین یجمعکم، و لا حمیه تحمشمکم؟!؛ برای یاری دادن پروردگارتان منتظر چه هستید؟ آیا دینی نیست که شما را گرد هم آورد و غیرت و تعصبی نیست که شما را تکان دهد؟»

(نهج البلاغه، خطبه ۳۱).

نکته دیگر اینکه «نه شرقی و نه غربی»، يك اصل عملی و ممکن است. دیگران خیال می‌کردند که یا باید به شرق متکی بود و یا به غرب، یا باید نان این قدرت را خورد و ستایشش کرد و یا آن قدرت را! فکرنمی‌کردند که يك ملت بتواند هم به شرق و هم به غرب «نه» بگوید و بایستد و بماند و خود را روزبه‌روز ریشه‌دارتر کند؛ اما امام (قدس سره) این نکته را ثابت کرد (نصری، ۲۱۵: ۱۳۹۸).

۱۰. راهبردهای اخلاقی در بیانیه گام دوم

۱۰.۱۰. ضرورت وجود عنصر معنویت و اخلاق

حضرت امام از آن دسته متفکران و نظریه‌پردازانی بودند که توانسته بودند در میان نزاع سنت و تجدد، راه میانه و متعادلی را در پیش گیرند که در عین قبول مظاهر تجدد و پیشرفت مادی، عنصر معنویت و اخلاق در آن ذبح نشود. در واقع، دین و اخلاق به عنوان چراغ پرفروغی، پیشرفت‌های مادی را به سوی تعالی و رشد واقعی بشر رهنمون گردد. (ضمیری، ۱۳۸: ۷/۱۳۸۸)

امام امت با حرکت خود معنویت و ارزش‌های معنوی را زنده کردند. بدیهی است دوام این حرکت توجه بیشتر به رکن استوار انقلاب اسلامی یعنی معنویت است. اگر معنویت نبود هرگز ایستادگی در برابر ابزارهای الکترونیکی و دشمنان تا دندان مسلح صدق پیدا نمی‌کرد. معنویت بود که در پرتو شعارهای الهی و دینی آنچنان قدرت و بصیرتی به نیروهای اسلامی داد تا بتوانند در برابر همه بیگانگان بایستند. در جنگ با عراق، ملت ایران و نیروهای پاسداران و ارتشیان يك طرف و تمام بیگانگان طرف دیگر بودند و از عراق با همه وجود پشتیبانی کردند. در عین حال به برکت معنویت، اخلاص، ایمان، بصیرت، رهبری هوشیار توانستند در برابر صف عظیم نیروهای بیگانگان بایستند و منشأ تحول عظیمی در تاریخ اسلام و انقلاب شوند. تاریخ صدر اسلام گواه خوبی است بر این نکته که لشکریان اسلام به واسطه قدرت معنویت و ایمان قوی توانستند در برابر دشمنان مسلح و انبوه خود

چیره شوند. امروز نیز رمز موفقیت و ایستادگی در برابر هجمه بیگانگان و نقشه‌های شوم آنان توجه بیشتر به معنویت است (نگارش، ۱۸۵: ۱۳۸۶).

مقام معظم رهبری در خصوص تقویت معنویت می‌فرماید: «البته تقویت بنیه سپاه به آموزش و تجهیزات و سازماندهی و انضباط و همین چیزهایی که ما همیشه سفارش می‌کنیم، اما بالاتر از همه این‌ها به معنویت است.» (بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان سپاه - ۲۷/۰۶/۱۳۷۰). (<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2490>)

۲.۱۰. رعایت فضائل اخلاقی

۲.۱۰-۱. خیرخواهی

خیر خواهی تقریباً مرادف واژه «نصیحت» در زبان عربی است و نصیحت یعنی؛ پیشنهاد کار یا گفتاری که به صلاح شنونده باشد و شاید به همین دلیل، پند و موعظه را هم نصیحت می‌گویند. بنابراین «ناصح» کسی است که نه تنها از شرارت، تبهکاری و اخلال در کار دیگران خودداری می‌ورزد، بلکه با گفتار خود یا ارائه طرح و برنامه، در پی خیرآفرینی و اصلاح کار مردم است..

ارزش و ضرورت خیرخواهی در فرهنگ اسلام يك ارزش والا و پراهمیت است و شارع مقدس بر تحکیم و فراگیری آن در جامعه، تأکید فراوان دارد؛ امام صادق علیه السلام فرمود: «عَلَيْكُمْ بِالتُّصْحِ لِلَّهِ فِي خَلْقِهِ فَلَنْ تَلْقَاهُ بِعَمَلٍ اَفْضَلَ مِنْهُ؛ بر شما باد که به خاطر خدا خیرخواه مردم باشید که هرگز با عملی بهتر از آن به ملاقات خدا نخواهی رفت» (کلینی: ۱۴۰۷: ۲/ ۲۰۸).

امیر مؤمنان علیه السلام، جامعه منهای نصیحت را مالا مال از شرّ و تباهی ارزیابی کرده، می‌فرماید: «لَا خَيْرَ فِي قَوْمٍ لَيْسُوا بِنَاصِحِينَ وَ لَا يَحِبُّونَ النَّاصِحِينَ؛ در مردمی که نه خیرخواه باشند و نه خیرخواهان را دوست بدانند، خیری نیست.» (غررالحکم و دررالکلم، ۱۰۸۸۴۹) (الهامی نیا، ۱۳۸۵: ۴۶/۱).

۲.۱۰-۲. احسان و کمک به نیازمندان

رأفت و مهربانی و رسیدگی به امور زیردستانی چون خدمتگزار، نیروهای تحت امر و...

نیز از مصادیق بارز و زیبای احسان است. پرداخت حقوق کامل زیردستان، عفو و گذشت نسبت به آنان، تفقد و دلجویی از آنان، رفع مشکلات و کمک‌رسانی در حدّ توان به آنها احسان محسوب می‌شود؛ حضرت علی علیه السلام فرمودند: «أَطْعَمُ الْأَسِيرَ وَالْأَخْسَانُ إِلَيْهِ حَقٌّ وَاجِبٌ وَ أَنْ فَتَلْتَهُ مِنَ الْعَدِ؛ غذا دادن به اسیر و احسان به او حقی واجب است گرچه فردا او را طبق قانون خدا بکشی» (محدث نوری، ۱۴۰۹: ۶۹/۱۱).

۲.۱۰-۳. صداقت و راستگویی

کاربرد حیاتی آرامش و امنیت هیچ‌گاه بر جوامع انسانی سایه نخواهد افکند، مگر آن‌که دو خصلت ارزشمند «صداقت و امانت» جایگاه اصلی خویش را بازیابند و هم‌مردم و هم‌سازمان‌ها هم - مهم‌تر از همه - هیأت حاکمه، راستگو، صادق و امین باشند؛ صداقت و امانت‌داری دولت، بدین جهت مهم‌تر از دیگران است که موجب می‌شود این صفات در سازمان‌ها و در بین مردم نیز گسترش یابد.

آنگاه که صداقت و امانت بر خانواده، بازار، اداره، کارخانه، مدرسه، کوچه و خیابان، سیاست داخلی و خارجی، صحنه‌های فرهنگی، اقتصاد و... حاکم شود؛ و همه به هم راست بگویند، امانت‌های گوناگون را ادا کنند، راست بنویسند، صادقانه طرح بدهند، در تدریس، طراحی، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، قانون‌گذاری، مصاحبه، اجرا، تولید و توزیع و... امین و راست‌گو باشند، کل جامعه، راه تکامل و پیشرفت را به سرعت خواهد پیمود و بسیاری از کاستی‌ها و کژی‌ها از بین خواهد رفت؛ نزاع و کینه، بدبینی، ناامنی، تزویر و ریا جای خود را به دوستی و مهربانی، اطمینان، امنیت و یک‌رنگی می‌دهد و خیر و صفا و صمیمیت بر جامعه حکمفرما می‌شود (الهامی نیا، ۱۰۱: ۱۳۸۷).

۲.۱۰-۴. معنویت و شجاعت

حدّ میانی ترس و بی‌باکی، شجاعت است و همچون دیگر مفاهیم اخلاقی با ضدخود بازشناخته می‌شود. در ارزش معنوی آن، همین بس که قرآن کریم پیامبر اسلام و اصحاب خاصش را با این ویژگی معرفی می‌کند و آنان را شجاع می‌داند. شجاعت، صفتی است که

نام و یاد صاحبش را در طول تاریخ زنده نگاه می‌دارد. حمزه سید الشهداء از جمله شجاعان است او برای شجاعت کم نظیرش، «اسد الله» لقب گرفت و با این صفت، در چهره تاریخ جاودان گشت.

شجاعت از عزت نفس و قوت قلب، و ترس از ضعف نفس و ذلت پذیری برمی‌خیزد. دلیرمردان در گفتار و عمل از گرایش‌های ننگ آور دوری می‌جویند و با دوست و دشمن، با کرامت نفس رو به رو می‌شوند؛ کسی که از کارهای زشت و زننده بیشتر بپرهیزد، شجاعت او نیز بیشتر است.

پایداری در برابر مشکلات و پیامدهای گوناگون جنگ، قاطعیت و شدت عمل در برابر دشمن از نشانه‌های عینی و انفکاک‌ناپذیر شجاعت است. آنان که در مقابل سختی‌های جنگ توان مقاومت ندارند، در رودر رویی با دشمن نیز ناتوانند (الهامی نیا، ۶۶: ۱۳۹۰).

قرآن در باره فضیلت شجاعت می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ؛ ای گروهی که ایمان آورده‌اید، هر که از شما از دین خود مُرْتَد شود به زودی خدا قومی را که بسیار دوست دارد و آنها نیز خدا را دوست دارند و نسبت به مؤمنان سرافکننده و فروتن و به کافران سرافراز و مقتدرند (به نصرت اسلام) برانگیزد که در راه خدا جهاد کنند و از نکوهش و ملامت احدی باک ندارند. این است فضل خدا، به هر که خواهد عطا کند و خدا را رحمت وسیع بی‌منتهاست و (به احوال همه) دانا است» (مائده/۵۴).

۲۰۱۰-۵. احساس مسئولیت

قرآن کریم در باره احساس مسئولیت خطاب به پیامبر ﷺ می‌فرماید: «لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسِكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ إِنْ نَشَأْ نُنزِلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ؛ گویی می‌خواهی جان خود را از شدت اندوه از دست بدهی به خاطر اینکه آنها ایمان نمی‌آورند! اگر ما اراده کنیم، از آسمان بر آنان آیه‌ای نازل می‌کنیم که گردنهایشان در برابر آن

خاضع گردد!» (شعراء/ ۳ و ۴).

انسان مسلمان نسبت به جامعه خویش، احساس مسئولیت می‌کند و علاوه بر اینکه خود رهرو صراط مستقیم است، سعی می‌کند که دیگران را هم به پیمودن این راه ترغیب کند. او طنین فریاد «كُلُّكُمْ رَاعٍ وَ كُلُّكُمْ مَسْئُولٌ» (بحار الانوار، ج ۷۲، ۳۸). را همیشه در گوش خود احساس می‌کند. هر چه ایمان فرد قویتر باشد، احساس مسئولیتش بیشتر است.

فریضه امر به معروف و نهی از منکر قبل از انقلاب اسلامی کاملاً فراموش شده بود و به تعبیری، اصلاً معنا و مفهومی عملی نداشت. رژیم فاسد پهلوی جو عمومی را به گونه‌ای فراهم کرده بود که به علت گستردگی فساد و فحشا و مفساد اجتماعی، سیاسی و اقتصادی، زمینه‌ای برای طرح این فریضه وجود نداشت. این در حالی است که فریضه امر به معروف از فروع دین و واجبات اسلامی است. خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: وَ الْمُؤْمِنُونَ وَ الْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ. (توبه/ ۷۱)؛ مردان و زنان مؤمن همه یاور و دوستدار یکدیگرند. خلق را به کار نیکو، امر و از کار زشت نهی می‌کنند. (اسحاقی، ۱۲۴: ۱۳۸۶)

۲۰۱۰ - ۶. تواضع

تواضع، آن است که انسان، خود را از کسانی که در جاه و مقام از او پایین‌ترند، برتر نداند و به معنای شکسته نفسی و افتادگی آمده است؛ بدین معنا که آدمی خود را از دیگران بالاتر نبیند. ریشه تواضع، «وضع» است به معنای خویش را کوچک نشان دادن، در برابر «تکبر»، که خود را بزرگ دانستن است. باید توجه داشت که تواضع، به معنای کوچکی کردن و به دیگران ارج نهادن است، نه خود را خوار کردن وزیر بار ذلت رفتن. تواضع، کاری است که انسان، داوطلبانه، در برابر دیگران انجام می‌دهد. اما ذلت، چیزی است که معمولاً از سوی دیگران بر انسان تحمیل می‌گردد و در ذلت، فرد ذلت‌پذیر تحقیر می‌شود. اگر تواضع، با ذلت همراه شود، مردود است.

تواضع در قرآن و روایات ایمان و اعتقاد به خدا، تمام شؤون زندگی انسان مؤمن را در بر

می‌گیرد؛ چنان که آثار بندگی خدا در رفتار و گفتار او آشکار می‌شود. یکی از برجستگی‌های اخلاقی، که قرآن کریم در وصف بندگان خدا بیان کرده، رفتار متواضعانه آنان است. «وَ عِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا؛ بندگان خدای رحمان کسانی‌اند که با تواضع بر زمین راه می‌روند و چون نادانان خطابشان کنند، سخن نرم و مسالمت‌جویانه گویند» (فرقان/۶۳).

خدای سبحان به رهبر اسلام سفارش می‌کند: «وَ اخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ؛ در برابر هر یک از مؤمنان، که از تو پیروی می‌کند، فروتنی کن.» (حجر/۸۸) (الهامی‌نیا، ۱۲۹، ۱۳۹۰).

۱۱. عناصر و عوامل تحقق معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم

نکته پایانی این است که باید گفت رهبر معظم انقلاب در بیانیه گام دوم عناصر و عوامل تحقق معنویت و اخلاق را اولاً آحاد افراد جامعه دانستند زیرا با نهادینه کردن عنصر معنویت و اخلاق در درون خود می‌توانند جامعه‌ای سراسر اسلامی را شکل دهند و ثانیاً این مسئولیت نیز از طرفی به عهده حکومت اسلامی است که با فراهم کردن محیطی سرشار از امنیت و آرامش و به‌دورازهرگونه تشنج و رسیدگی به اقصا ضعیف جامعه شرایط مناسب را برای تحقق این جامعه آرمانی فراهم نمایند.

نتیجه‌گیری

«شعور معنوی و وجدان اخلاقی در جامعه هرچه بیشتر رشد کند برکات بیشتری به بار می‌آورد؛ این، بی‌گمان محتاج جهاد و تلاش است و این تلاش و جهاد، بدون همراهی حکومتها توفیق چندانی نخواهد یافت. اخلاق و معنویت، البته با دستور و فرمان به دست نمی‌آید، پس حکومتها نمیتوانند آن را با قدرت قاهره ایجاد کنند، اما اولاً خود باید منش و رفتار اخلاقی و معنوی داشته باشند، و ثانیاً زمینه را برای رواج آن در جامعه فراهم کنند و به نهادهای اجتماعی در این‌باره میدان دهند و کمک برسانند؛ با کانونهای ضد معنویت و

اخلاق، به شیوه‌ی معقول بستیزند و خلاصه اجازه ندهند که جهنمی‌ها مردم را با زور و فریب، جهنمی‌کنند.» (بیانیه گام دوم انقلاب ۱۳۹۷/۱۱/۲۲، <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>)

به برکت انقلاب اسلامی، معنویت و اخلاق در بین توده‌های مردم خصوصاً جوانان حیات تازه‌ای به خود گرفت

و تاثیر آن در تمامی عرصه‌های زندگی اعم از کسب و کار، ازدواج، عبادات، دفاع مقدس و.... به عینه قابل مشاهده بود. اما از آنجا که هرانقلابی در دراز مدت دستخوش تحریف و تغییر می‌گردد؛ مقام معظم رهبری در آستانه‌ی چهل سالگی انقلاب با بیانیه گام دوم راهکارهای لازم را برای محفوظ ماندن انقلاب از آسیب‌های احتمالی و رشد هر چه بیشتر و گسترش آن در بین تمامی ملل جهان ارائه فرمودند که از آن جمله تاثیر معنویت و اخلاق در پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی می‌باشد.

با نگرشی در آیات و روایات و بررسی این دو عنصر در این دو منبع اصیل دریافتیم که برای حفظ اسلام و تداوم انقلاب اسلامی و رسیدن به اهداف والای آن باید معنویت را در تمام عرصه‌های زندگی جاری و ساری کرد و با گسترش فضائل اخلاقی در بین آحاد جامعه و نهادینه کردن آن، از میراث گرانبهای امام راحل و درخت انقلاب که با خون شهدای بسیاری به ثمر نشسته محافظت نمود و در جهانی کردن آن همت گماشت تا به یاری خداوند پرچم انقلاب را به دست صاحب اصلی آن امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف رساند.

فهرست منابع

- قرآن کریم، ترجمه: ناصر مکارم شیرازی، تهران: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۳۸۰ ش.
- نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، چاپ سیزدهم، قم: مشهور، ۱۳۸۰ ش.
۱. ابن مسکویه، ۱۳۹۴، تهذیب الاخلاق، ترجمه صلاح الدین سلجوقی، انتشارات عرفان، چاپ اول.
۲. اسحاقی، حسین، ۱۳۸۶، ارمغان انقلاب، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.
۳. الهامی نیا، علی اصغر، ۱۳۸۵، اخلاق سیاسی، زمزم هدایت، پژوهشکده تحقیقات اسلامی سپاه.
۴. الهامی نیا، علی اصغر، ۱۳۸۹، اخلاق عملی، زمزم هدایت وابسته به پژوهشکده علوم اسلامی امام صادق علیه السلام.
۵. الهامی نیا، علی اصغر، ۱۳۹۰، اخلاق نظامی، معاونت تربیت و آموزش عقیدتی، پژوهشکده تحقیقات اسلامی سپاه.
۶. الهامی نیا، علی اصغر، احمدی، محمد رضا، ۱۳۷۸، تعلیم و تربیت در اسلام، مرکز تحقیقات اسلامی سپاه.
۷. آمدی، عبد الواحد، ۱۳۶۹، غرر الحکم و درر الکلم، دفتر تبلیغات اسلامی قم.
۸. بابا پور گل افشانی، محمد مهدی، ۱۳۹۰، انقلاب اسلامی ایران (زمینه‌ها و فرآیندهای شکل‌گیری)، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی، قم، چاپ دوم.
۹. بانک جامع بیانات مقام معظم رهبری، مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان.
۱۰. به پژوه، احمد، ۱۳۷۶، بهداشت روانی و اصول موفقیت، پگاه حوزه، شماره ۱۷۷، صفحه ۷، دفتر تبلیغات اسلامی، قم.
۱۱. جوهری، اسماعیل بن حماد، ۱۳۷۰، صحاح اللغه، تهران، بی تا.

۱۲. حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۴۰۹ ق)، وسائل الشیعة، قم، چاپ اول، ج ۱۵،
مؤسسه آل البيت علیهم‌السلام.
۱۳. حقی، محرم، ۱۳۷۶، انقلاب اسلامی و کشورهای مسلمان، پگاه حوزه، شماره ۳۰۱،
دفتر تبلیغات اسلامی، قم.
۱۴. دهخدا، علی اکبر، ۱۳۲۵، لغتنامه، تهران، دانشگاه تهران.
۱۵. شیروودی، مرتضی، ۱۳۷۶، انقلاب اسلامی و تجدید حیات جنبش‌های اسلامی
معاصر، پگاه حوزه، شماره ۷۱، دفتر تبلیغات اسلامی، قم.
۱۶. ضمیری، محمد رضا، ۱۳۸۸، تمدن اسلامی از دیدگاه امام خمینی، ماهنامه
معرفت، شماره ۱۳۸، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۱۷. طاهرزاده، اصغر، انقلاب اسلامی، برون رفت از عالم غربی، ۱۳۸۹، لب المیزان،
اصفهان.
۱۸. عبدی، حسین، ۱۳۹۰، جنگ نرم، دفتر نشر معارف، قم، چاپ سوم.
۱۹. علی نوری، علیرضا؛ صفرعلی پور، حشمت الله، امامت و ولایت، انتشارات مؤسسه
فرهنگی و اطلاع‌رسانی تبیان قم.
۲۰. غفوری نژاد، محمد، کار و همت مضاعف، پگاه حوزه، دفتر تبلیغات اسلامی،
شماره ۲۷۴، صفحه ۲.
۲۱. فیض کاشانی، ۱۳۹۷، حقایق فی المحاسن الاخلاق، مترجم حمید رضا صادقی،
آیت اشراق، قم.
۲۲. کلینی، ابوجعفر محمد بن یعقوب، الاصول الکافی، تصحیح و تحقیق: علی اکبر
غفاری، تهران، انتشارات علمیه الاسلامیه، بی تا.
۲۳. مجموعه آثار چهارمین همایش بین‌المللی دکترین مهدویت یا رویکرد سیاسی و
حقوقی، ۱۳۸۸، مؤسسه آینده روشن، چاپ اول.
۲۴. محمدی، منوچهر، ۱۳۸۹، انقلاب اسلامی زمینه‌ها و پیامدها، دفتر نشر معارف،

قم.

۲۵. مصباح یزدی، محمد تقی، ۱۳۸۹، پیام مولا از بستر شهادت، تدوین محمد مهدی نادری قمی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمته‌الله علیه.
۲۶. مصباح یزدی، محمد تقی، ۱۳۹۴، پند جاوید، تدوین علی زینتی، انتشارات مؤسسه پژوهشی امام خمینی رحمته‌الله علیه، چاپ زمزم.
۲۷. مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۷، اخلاق در قرآن، مدرسه امام علی بن ابیطالب، قم، چاپ اول.
۲۸. میرمهدی، سید رضا، صفاری نیا، محمد، شریفی، احسان، ۱۳۹۳، معنویت درمانی و رویکرد روان شناسی مثبت نگر، تهران، آوای نور، چاپ اول.
۲۹. نصری، محسن، ۱۳۸۷، ایران دیروز امروز فردا؛ تحلیلی بر انقلاب اسلامی، نشر معارف، ویراست دوم.
۳۰. نگارش، حمید، ۱۳۸۶، راههای تقویت باورهای دینی، زمزم هدایت وابسته به پژوهشکده امام صادق علیه السلام، چاپ اول.
۳۱. نوروزی، محمد جواد، ۱۳۹۱، دست در دست صبح، دفتر نشر معارف، قم، چاپ اول.
۳۲. وصیت نامه سیاسی الهی امام خمینی رحمته‌الله علیه